

Roditelji kao poticatelji dječjega jezičnog razvoja

Bičak, Margareta

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:427196>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-17**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKE STUDIJE**

**MARGARETA BIČAK
DIPLOMSKI RAD**

**RODITELJI KAO POTICATELJI DJEČJEGA
JEZIČNOG RAZVOJA**

Zagreb, rujan 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKE STUDIJE
(Zagreb)

DIPLOMSKI RAD

Ime i prezime pristupnika: Margareta Bičak

TEMA DIPLOMSKOG RADA: Roditelji kao poticatelji dječjega jezičnog razvoja

MENTOR: doc. dr. sc. Jelena Vignjević

Zagreb, rujan 2021.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. RAZVOJ GOVORA OD ROĐENJA DO ŠESTE GODINE	4
2.1 Razvoj govora od prve do treće godine.....	4
2.2 Razvoj govora od treće do šeste godine.....	5
3. OKOLINSKI ČIMBENICI KOJI UTJEČU NA JEZIČNI RAZVOJ	7
3.1. Spol djeteta.....	7
3.2. Redoslijed rođenja.....	8
3.3. Socioekonomski status obitelji	9
3.4. Mediji.....	10
3.5. Odgojitelji	11
3.6. Roditelji.....	12
4. PRIKAZ ISTRAŽIVANJA.....	14
4.1 Metodologija istraživanja	14
Cilj istraživanja	14
Sudionici istraživanja i postupak	14
Mjerni instrument	14
4.2. Rezultati i rasprava	14
5. ZAKLJUČAK.....	24
LITERATURA.....	25

Sažetak

Na dječji jezični razvoj utječu mnogi čimbenici, kao što su spol djeteta, redoslijed rođenja, odgojitelji, a kao najvažniji tu su roditelji. Oni su s njim od samog rođenja stoga nije čudno da je njihov utjecaj najveći. Roditelji moraju djetetu omogućiti što više iskustva i situacija koje uključuju govor, odnosno stvoriti poticajnu okolinu, ali i biti govorni model.

Ovaj rad bavi se ispitivanjem roditeljskih navika u poticanju dječjega jezičnog razvoja te njihovim stavovima o njegovoj važnosti. Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi svjesnost o važnosti jezičnog razvoja i načinima njegovog poticanja te navike roditelja kod poticanja jezičnog razvoja djeteta.

U istraživanju je korišten anketni upitnik koji se sastojao od tri dijela. U prvom dijelu ankete od ispitanika su se tražili podaci o spolu, dobi, stupnju obrazovanja, sastavu obitelji u kojoj žive, broju djece u obitelji, koliko vremena u danu provode s djecom, smatraju li da kao roditelj imaju utjecaj na dječji jezični razvoj, a ako smatraju, na koji način potiču dječji jezični razvoj. Drugi se dio sastojao od 14 pitanja o navikama roditelja i njihove djece koje se tiču poticanja jezičnog razvoja. Učestalost je ispitana Likertovom skalom s pet stupnjeva. Treći dio sastojao se od 14 tvrdnji na kojima je bilo potrebno označiti stupanj slaganja s tvrdnjom. Korištena je također Likertova skala s pet stupnjeva.

Rezultati istraživanja pokazali su da roditelji potiču dječji jezični razvoj mnogim navikama i da su svjesni važnosti poticanja dječjega jezičnog razvoja, kao i načina kojima to mogu činiti.

Ključne riječi: roditelji, svjesnost, dječji jezični razvoj, navike, poticanje

Summary

Children's language development is influenced by many factors such as the sex of the child, the order of birth, the educators, and the most important are the parents. They have been with him since birth so it is no wonder that their influence is greatest. Parents must provide the child with as many experiences and situations as possible that include speech, ie create a stimulating environment, but also be a speech model.

This paper examines parental navigation in encouraging children's language development and their views on its importance. The aim of this research was to determine the awareness of the importance of language development and ways of encouraging it, as well as the habits of parents in encouraging the language development of the child.

A survey questionnaire consisting of three parts was used in the research. In the first part of the survey, respondents were asked for the following data: gender, age, level of education, type of family in which they live, number of children in the family, how much time they spend with children, believe that as a parent they have an impact on children's language development. if so in what way.

The second part consisted of 14 questions about the habits of parents and their children regarding the promotion of language development. The frequency was examined on a five-point Likert scale (1-never, 2-rare, 3-occasional, 4-frequent, 5-always).

The third part consisted of 14 statements on which it was necessary to indicate the degree of agreement with the statement. A five-point Likert scale was used (1-I completely disagree, 2- I disagree, 3- I neither agree nor disagree, 4-I agree, 5-I completely agree).

The results of the research showed that parents influence children's language development through many navigations and that they are aware of its importance and the ways in which they can do so.

Key words: parents, awareness, children 's language development, habits, encouragement

1.UVOD

Jezik predstavlja način kombiniranja glasova, riječi i rečenica. Pomoću njega možemo izraziti naše misli, osjećaje, a ujedno i učiti i socijalizirati se. Jezik se sastoji od pet podsustava komunikacije, a to su: glasovi (fonologija), značenje (semantika), poredak i oblik riječi (gramatika) te društveni jezik (pragmatika). Te jezične sastavnice pomažu ljudima da se međusobno razumiju kad komuniciraju jedni s drugima. Svaka je od njih podjednako važna, no međusobno su različite (Apel i Masterson, 2004).

Ferdinand de Saussure istaknuo je da postoji razlika između jezika i govora. Prema njemu jezik je sustav znakova, a govor praktična primjena jezika (Šego, 2009). Stančić i Ljubešić (1994) definiraju govor kao sredstvo kojim iznosimo htijenje, misli, osjećaje. To se iznošenje ne ostvaruje samo intelektualnim semantičkim sadržajem riječi i rečenica nego i tonom govora. U komunikaciji je govor sredstvo izražavanja i djelovanja. Prema Piagetu, pomoću govora se možemo riječima i rečenicama izraziti nevezano uz konkretne činjenice (Largo, 2013).

Već kad se rodi, dijete ima razvijenu predispoziciju za učenje govora. Djeca se rađaju s govornim organom koji se sastoji od dva dijela. Jedan je onaj koji analizira govor, a drugi ga proizvodi (Largo, 2013). Interakcije unutar obitelji od velike su važnosti jer na taj način ono može naučiti glasove bilo kojeg jezika. Posebno treba istaknuti osjetljivo razdoblje u ranom djetinjstvu, između druge godine i puberteta, u kojem je primjerena stimulacija vrlo bitna. Pomoću nje će dijete koristiti urođene mogućnosti, a to će dovesti do razvoja govora.

Razlikuju se dva razdoblja razvoja govora. Prvo razdoblje naziva se predverbalno i traje od rođenja do prve smislene riječi. Unutar tog razdoblja nailazimo na fazu gukanja i fazu slogovanja. Gukanje se javlja kod sve djece, a većemo ga za osjećaj ugone. Kad roditelji na nj reagiraju, to kod djeteta dovodi do još više gukanja. U fazi slogovanja dojenče oponaša glasove iz okoline, a kako se bliži prva godina počinje kombinirati glasove, npr. *be-ba*. Između 12. i 18. mjeseca javljaju se prve riječi i time počinje verbalno razdoblje. Tada se kod djeteta javljaju holofraze, odnosno rečenice od jedne riječi. Krajem druge godine života dijete oblikuje prvu rečenicu na način da sve „nebitne” riječi izbacii, pa to sličii telegrafskoj poruci. Oko tri i pol godine dijete koristi sve vrste riječi te sastavlja rečenice od tri ili više riječi, što upućuje na to da je usvojilo osnove materinskog jezika. U šestoj i sedmoj godini rječnik djeteta je bogat, a artikulacija glasova se „čisti” (Starc, Čudina Obradović, Profaca, Letica, 2004).

Na jezični razvoj kod djece utječu razni faktori, kao što su urođene sposobnosti, spol djeteta i redoslijed rođenja te poticajna okolina. Treba istaknuti ulogu obitelji odnosno roditelja koji su s djetetom od njegovog rođenja. Largo (2013) navodi da roditelji s djetetom prvo komuniciraju kroz govor tijela. Između roditelja i djeteta se tada stvara duboka povezanost iz koje se razvija jezik i govor. Roditelji moraju razumjeti da se jezik ne poučava nego razvija, stoga se moraju ponašati u skladu s time. Prema Posokhovej (2008) s djetetom treba čim više razgovarati od samog rođenja jer nedovoljna komunikacija može dovesti do zaostajanja u govornom razvoju. Brojni autori ističu da djetetu treba omogućiti što više iskustva i situacija koje uključuju govor. Tu možemo ubrojiti razgovore tijekom igre, hranjenja, kupanja, čitanja priče. Od velike je važnosti da roditelji tijekom komuniciranja s djetetom aktivno slušaju, postavljaju pitanja, ohrabruju dijete i prihvaćaju pokušaje govorenja. Poticanjem komunikacije i jezične aktivnosti djeca će pokazivati veću jezičnu razvijenost.

Nekoliko je teorijskih pristupa koji pokušavaju objasniti djetetovo ovladavanje govorom. Prema biheviorističkoj teoriji (engl. behaviour – vladanje, ponašanje, način rada) jezik se usvaja kroz vezu podražaja i odgovora na taj podražaj. Odrasla je osoba djetetu govorni model jer dijete sluša sve što odrasli govore te to oponaša. Reakcija odrasle osobe na djetetovo oponašanje može biti pozitivna ili negativna. Ako je reakcija pozitivna dijete će češće ponavljati govor te ga brže usvojiti. Reakcija će biti negativna ako je dijete netočno i gramatički neispravno izreklo (prema Pavličević-Franić, 2005).

Noam Chomsky predstavnik je nativističke teorije prema kojoj djeca ovladavaju jezikom jer im je urođen mehanizam za usvajanje jezika (prema Šego, 2009). Taj mehanizam naziva (LAD – Language Acquisition Device, odnosno generator jezika) potiče dijete na osluškivanje jezika, usmjeravanje pozornosti na dubinsku jezičnu strukturu zajedničku svim jezicima – univerzalnu gramatiku (prema Prebeg-Vilke, 1991). Zahvaljujući tomu dijete može stvoriti rečenice koje nikad prije nije čulo.

Treba spomenuti i kognitivističku teoriju čiji su predstavnici Jean Piaget i Lav Vygotsky. Prema toj teoriji razvijeno mišljenje preduvjet je uspješnog jezičnog razvoja. Piaget smatra da temeljna jezična načela nisu urođena, nego su rezultat razvoja senzo-motoričke inteligencije u djetetovih prvih 18 mjeseci života. Dječji jezični razvoj ograničen je spoznajnim, pa će dijete neka područja jezika spoznati kad dosegne određenu razinu kognitivnog razvoja (prema Pavličević-Franić, 2005). Prebeg-Vilke (1991) ističe da se prema Piagetu stapaju kognitivni i socijalni

razvoj pa dolazi do pojave egocentričnoga govora koji se sastoji se od tri vrste govora, a to su: ponavljanje riječi i slogova koje nema društvene funkcije, monolozi u kojima dijete govori samome sebi, kolektivni monolozi u kojima drugo lice služi kao poticaj za govor djeteta. Sve je to pokazatelj djetetova procesa mišljenja. Ono pokušava shvatiti svijet oko sebe, a to odražava u jeziku koji koristi.

Socijalna teorija objašnjava usvajanje jezika utjecajem okoline, uporabom jezika u svakodnevnim situacijama i željom djeteta za komunikacijom s okolinom. Ističe kako je odnos majke i djeteta ključan za usvajanje jezika (Šego, 2009).

2. RAZVOJ GOVORA OD ROĐENJA DO ŠESTE GODINE

Kao što je već navedeno, postoje dva razdoblja razvoja govora: predverbalno i verbalno razdoblje. Predverbalno razdoblje važno je za kasniji razvoj govora i jezika. U tom razdoblju javlja se faza kričanja tijekom koje se dijete glasa krikom, plačem ili nekim drugim zvukom. Dijete kroz plač iskazuje svoje potrebe, kao što su: glad, bol, žeđ. Majka najbolje razumije djetetov plač i zna kako reagirati pa se tada između djeteta i majke uspostavlja rana emocionalna komunikacija. Faza gukanja počinje tijekom drugog mjeseca, a u njoj dolazi do proizvodnje jednostavnih vokalnih zvukova. Djetetovo gukanje se mijenja pod utjecajem okoline. Ako roditelji sa smiješkom i oponašanjem reagiraju na gukanje dijete će početi više gukati kad su pokraj njega. Na taj će način dijete rano razviti svijest o izmjeni redosljeda kao načina komunikacije s drugima (Starc i sur., 2004). Prema Berk (2003) se ubrzo nakon faze gukanja javlja faza slogovanja u kojoj dijete kombinira suglasnike i samoglasnike u dužem nizu poput *babababa*. Slušanjem ljudskog govora njihovo se slogovanje proširuje, pa se pojavljuju glasovi zreloga govornog jezika. Ono što također treba istaknuti za ovo razdoblje jest korištenje predverbalnih gesti (primjerice, pokazivanje prstom). Na taj način dijete utječe na ponašanje drugih, a istovremeno uči da korištenje jezika dovodi do željenog ishoda.

2.1 Razvoj govora od prve do treće godine

Prema Andrešić, Benc Štuka, Gugo Crevar, Ivanković, Mance, Mesec, Tambić (2009) djeca između petnaestog i osamnaestog mjeseca koriste se s otprilike pet do dvadeset riječi, od kojih su većina imenice. Oko osamnaestog mjeseca djeca naglo počinju usvajati riječi, a to se razdoblje naziva eksplozijom imenovanja (Starc i sur., 2004). Dijete pomoću imenica imenuje osobe i stvari iz okoline, ali i izražava odnos prema njima. Za ovo razdoblje karakteristična je pojava holofraza, odnosno iskaza od jedne riječi. Ako dijete želi jabuku reći će samo jabuka, a ne *Hoću jabuku*. Na taj način povezuje kontekst i jezik i iskorištava svoju jezičnu ograničenost (Vrsaljko i Paleka, 2018). Treba spomenuti i pojavu eholalije, kad djeca ponavljaju ono što čuju, ali te riječi nisu upućene nikome. Između 18. i 24. mjeseca se, prema Hoff (2009), događa prekretnica u kombiniranju riječi, odnosno kako navode Starc i sur. (2004) javlja se telegrafski govor. On se obično sastoji od dvije riječi (imenice i glagola), a ispuštaju se prilozni, prijedlozi i pomoćni glagoli, pa rečenice zvuče: *Idemo auto*.

U dobi od dvije godine djeca uz imenice upotrebljavaju glagole (*hoće, ima*), pokazne

zamjenice, negacije (*nema, ne*), opisne pridjeve (*mali, veliki*). Uporaba zamjenica ja i ti još nije adekvatna, no s njihovom pojavom javlja se konjugacija. Djeca počinju shvaćati da riječi imaju svoje značenje, slušaju i razumiju priče koje su se nedavno dogodile te se u interakciji s odraslima počinju verbalno sporazumijevati. Stvaranje prvih rečenica potkraj druge godine početak je usvajanja gramatike (Starc i sur., 2004). Dvogodišnjak razumije više riječi nego što ih može izgovoriti, a izgovor je nejasan (Posokhova, 2008).

2.2 Razvoj govora od treće do šeste godine

U trećoj godini života govor je važniji od slušanja te postoji interes za jezik i komunikaciju. Starc i sur. (2004) navode da djeca između treće i četvrte godine usvoje sve glasove materinskog jezika te gramatiku. Javljaju se pogreške kod upotrebe brojeva i zamjenice te pridjeva koji se nepravilno kompariraju. Nadalje, u toj dobi počinju postavljati pitanja koristeći upitne zamjenice, ali i odgovaraju na pitanja koja su im upućena. Znaju reći svoje ime, dob te izreći svoje potrebe, misli i osjećaje. Djeca te dobi često razgovaraju s igračkama i izmišljenim prijateljima. Vole da im odrasli čitaju priče, pjevaju pjesmice i recitiraju (Largo, 2013). Treba istaknuti da trogodišnjaci žele biti samostalniji pa zahtijevaju razne stvari od odraslih i koriste riječ *ne*. Između treće i četvrte godine mogu se javiti odstupanja: asimilacija i disimilacija (npr. *nema-mema*), zamjena glasova (npr. *trokut – tlokut*), premještanje glasova unutar riječi (*špageti – pažgeti*) (Starc i sur., 2004).

Kod četverogodišnjaka je u govoru uočeno korištenje prostota, što kod njih dovodi do smijeha i užitka. Dječja mašta ponekad prelazi granice pa izmišljaju razne priče. Tijekom izgovora se još uvijek javljaju neke nepravilnosti koje bi se do 4,5 godine trebale ispraviti (isto).

Između četvrte i pete godine djeca imaju puno pitanja o značenjima riječi, uzročno-posljedičnoj vezi, prostoru i vremenu. Gramatika je jako slična onoj kod odraslih, no dolazi do pogrešaka tijekom slaganja subjekata i predikata. U rečenicama su zastupljene sve vrste riječi, a koriste i veznik jer kad govore o uzročnosti. Dijete u toj dobi usmjerava pažnju na komunikaciju s vršnjacima i odraslima. Može govoriti o prošlim događajima, planirati buduće pothvate i izreći što priželjkuje, a u pričama često spaja stvarnost i maštu. Probleme rješava verbalnim putem, a ne udaranjem. Djeca u toj dobi vole pitalice, zagonetke, igre riječima i šale (isto).

Djeca u dobi od pet do šest godina u pravilu imaju artikulacijski i gramatički ispravan govor. Mogu uspoređivati zvukove po intenzitetu i visini (tiho-glasno), prepoznaju i imenuju izvor

zvuka (npr. šum lišća, puhanje vjetra). Nadalje, rabe sve vrste rečenica, a povećavaju ih umetanjem veznika: i, ili, a. Može se dogoditi da pogriješe pri slaganju subjekta, predikata te nekih glagolskih vremena (isto).

Starc i sur. (2004) ističu kako djeca u ovoj dobi mogu komunicirati i održavati razgovor s odraslima i vršnjacima. Dijete bez problema prepričava priče dodavajući detalje. Govor koristi tijekom igre na način da verbalno planira igru te sudionicima dodjeljuje uloge. Verbalno izražava ljutnju, otpor prema onome što od njega očekuju odrasli, više se svađa. U komunikaciji djece te dobi uočava se psovanje, ruganje te korištenje pogrdnih imena. Njihov je govor i dalje povezan s njihovim potrebama, interesima i željama (isto).

3. OKOLINSKI ČIMBENICI KOJI UTJEČU NA JEZIČNI RAZVOJ

Djeca dolaze na svijet sposobna za usvajanje jezika i ovladavanje osnovama komunikacije, kao i sa željom da komuniciraju. Apel i Masterson (2004) ističu kako većina djece ima sličan put jezičnog razvoja, no u ovom segmentu dječjeg razvoja potrebna je fleksibilnost zato što postoje brojni okolinski čimbenici koji utječu na nj. Neki od njih su: spol djeteta, redosljed rođenja, utjecaj roditelja i odgojitelja, utjecaj medija, socioekonomski status obitelji u kojoj dijete odrasta.

Brojni autori ističu kako je upravo jezično okruženje djeteta važno za njegov kognitivni razvoj, spremnost za školi te kasnija postignuća od kojih treba istaknuti odgovorljivost, složenost jezika te interakcije između roditelja i djeteta.

3.1. Spol djeteta

Mnogi su se stručnjaci bavili istraživanjima spolnih razlika u govorno-jezičnom razvoju, otkrivši da u prvih pet godina života razlike nisu velike. Samo su u pojedinim vještinama neke blage razlike. Istraživanja (prema Apel i Masterson, 2004) pokazuju da oko 80 posto djevojčica ima referentni stil usvajanja jezika, a kod 60 posto dječaka uočen je ekspresivni stil. U početku su djevojčice te koje imaju raznovrsniji rječnik, razgovijetno i precizno izgovaraju riječi, no s vremenom se razlike smanjuju i govornici se izjednačavaju bez obzira na spol.

Kovačević, Kraljević, Cepanec (2006) pronašle su razlike između djevojčica i dječaka u leksičkom i gramatičkom razvoju u relativno isto vrijeme na mjerama rječnika i gramatike. Brojni autori navode kako kod djevojčica postoji tendencija bržeg postizanja miljkaza jezičnog razvoja (Bornstein i Cote, 2005; Eriksson, 2006; Heinrichs, Rescorla, Schenk, Schmidt, Jaddoe, Hofman, Raat, Verhulst, Tiemeier, 2011; Stolarova, Brielmann, Wolf, Rinker, Burke, Baayen, 2016; Frota, Butler, Correia, Severino, Vicente, Vigario, 2016). Friederici, Pannenkamp, Partsch, Ulmen, Oehler, Schmutzler, Hesse (2008) ističu da djevojčice, već kao novorođenčad, usmjeruju pažnju prema verbalnim podražajima. Također, Olafsen, Ronning, Kaarsen, Ulvund, Handegard, Dahl (2006) navode da su djevojčice naprednije od dječaka u ostvarivanju združene pažnje, a ona je bitna za usvajanje jezika u ranom razdoblju.

Razlike u govoru između dječaka i djevojčica mogu se velikim dijelom pripisati i različitom

ponašanju roditelja. Uočeno je da majke više razgovaraju s djevojčicama, postavljaju im otvorena pitanja i koriste govor usmjeren na dijete. U literaturi se navodi da roditelji s dječacima najviše razgovaraju tijekom igre. Razgovaraju na način da je jezik manje složen i apstraktan, odnosno više opisuju što se događa. S djevojčicama je situacija drugačije jer je u njihovim igrama potrebna veća upotreba jezika, postavljanje pitanja i imenovanje pa je i jezik složeniji (Apel i Masterson, 2004).

3.2. Redoslijed rođenja

Kao jedan od čimbenika koji utječe na dječji jezični razvoj treba spomenuti redoslijed rođenja koji sve više postaje predmet interesa istraživača u ovom području. Istraživanja su pokazala da prvorodena djeca ranije imaju veći rječnik od kasnije rođene djece, dok neka istraživanja tvrde da kasnije rođena djeca prije razviju konverzacijske vještine. Razlike između prvorodence i kasnije rođene djece u obitelji uvjetuje život u različitim jezičnim okolnostima (Apel i Masterson, 2004).

Kern i Gayraud (2006) navode da su prvorodena djeca bolja na mjerama aktivnog rječničkog znanja te složenosti sintakse i duljine iskaza, kao i to da u dobi od dvije godine stvaraju dulje rečenice i veći broj riječi. Prema istraživanju Berglunda, Eriksson, Westerlund (2005) utvrđeno je da na mjerama ekspresivnog i receptivnog rječnika postoje razlike u korist prvorodene djece. To potvrđuju Hoff (2006), Szagun, Stumper i Schramm (2009) te Huttenlocher, Waterfall, Vasilyeva, Vevea, Hedges (2010) navodeći da brzina razvoja rječnika i raznolikost sintaktičkih struktura nisu jednake kod prvorodene i kasnije rođene djece te da prvorodenci imaju bolje rezultate u mjerama stvaranja rječnika i složenosti rečenice.

S druge strane, postoje istraživanja (Westerlund i Lagerberg, 2008; Bornstein i Cote, 2004) prema kojima ne postoje značajne razlike među djecom s obzirom na redoslijed rođenja. U svakom slučaju, razlike između prvorodene djece i kasnije rođene stručnjaci pripisuju utjecaju okruženja i iskustva kojemu je dijete izloženo. Apel i Masterson (2004) navode da kasnije rođena djeca nemaju isto jezično okruženje kao prvorodena. Prvorodena djeca dobivaju svu pažnju (roditelja, ali i bake i djedova) i više individualno komuniciraju s roditeljima, što pozitivno utječe na njihov jezični razvoj. Roditelji se u komunikaciji s prvorodenom djecom koriste složenijim rečenicama i otvorenim pitanjima. S druge strane, kasnije rođena djeca osim roditeljskih dobivaju i jezične modele od starije djece. Prema Hoff (2003), kasnije rođena djeca izložena su zrelijem i složenijem jezičnom ulazu pa je potrebno više truda kako bi se uključili

u komunikaciju roditelja i starije djece. Temeljem različitosti jezičnog ulaza smatra se da postoje razlike s obzirom na redoslijed rođenja (Hoff, 2003).

3.3. Socioekonomski status obitelji

Prema Šimić Šašić, Klarin, Proroković (2011) kao pokazatelj socioekonomskog statusa (SES-a) promatra se visina prihoda, zanimanje i zaposlenje roditelja, razina njihova obrazovanja, uvjeti stanovanja.

Hart i Risley (1995) proučavali su utjecaj roditeljskog govornog poticaja na opseg dječjeg rječnika i zaključili da su djeca iz obitelji lošijeg SES-a izložena siromašnom i manjem rječniku od djece višeg SES-a. To je dovelo do njihova manjeg opsega rječnika u dobi od 16 mjeseci. Djeca višeg SES-a postižu do 60 posto bolje rezultate od one nižega na jezičnim i matematičkim zadacima (Lee i Burkam, 2002; prema Srebačić, Matic, Čačko, Jurjević, Ćurić, Brdarić, 2015). U istraživanju Nelson, Welsh, Vance Trup, Greenberg (2011) u kojem su u vezu dovedeni niski SES i jezične teškoće, utvrđeno je da je 65% četverogodišnjaka iz obitelji niskoga SES-a imalo jezične teškoće. Djeca čiji su roditelji obrazovaniji imaju razvijenije jezične i čitateljske vještine, a kao razlog tome može se navesti roditeljska primjena raznovrsnih i složenih jezičnih struktura (Hoff, 2003 prema Srebačić i sur., 2011).

U mnogim se istraživanjima dječjeg jezičnog razvoja kao najprisutnija dimenzija socioekonomskog statusa spominje stupanj obrazovanja majke. Fekonja-Peklaj i Marjanović-Umek (2011) su u svom istraživanju utvrdile su povezanost stupnja obrazovanja majki te rezultata djece od 4 godine i 1 mjeseca na testu jezične ekspresije i prepričavanja priče sa slikama. Majke koje imaju viši stupanj obrazovanja za djecu stvaraju poticajnu okolinu na način da govor usmjeruju prema djetetu, s djetetom čitaju priče. Nadalje, pokazalo se da majke višeg stupnja obrazovanja žele češćim obraćanjem i korištenjem jezika potaknuti verbalnu komunikaciju kod djece (Hoff, 2003; Basit, Hughes, Iqbal, Cooper, 2015).

Postoje i stručnjaci čija mišljenja o vezi između socioekonomskog statusa i jezičnog razvoja nisu jednaka spomenutima. Prema Berglund, Eriksson i Westerlund (2005) u istraživanju povezanosti opsega ekspresivnog rječnika kod djece od 18 mjeseci nije pronađena razlika između skupine visokog i niskog SES-a. Ni u istraživanju Lujika, Linting, Henrichs, Herba, Verhage, Schenk, Arends, Raat, Jaddoe, Hofman, Verhulst, Tiemeier, Van Ijzendoorn (2015) nisu pronađene razlike u jezičnom razvoju djece od 1. do 6. godine života s obzirom na različit

stupanj obrazovanja majke.

3.4. Mediji

Mediji imaju pozitivne i negativne strane. Prema Apel i Masterson (2004) postoje brojna istraživanja o utjecaju medija na jezični razvoj. Neka od njih pokazuju da mediji mogu poticati dječji jezični i društveni razvoj, a prema nekima imaju štetan utjecaj na jezični razvoj. Djeca prosječno provode 25 sati tjedno gledajući televiziju, dok 38,5 minuta provode u komunikaciji s roditeljima (Apel i Masterson, 2004).

Kvalitetni crtani filmovi, televizijske emisije, videoigre i računalne igre mogu pozitivno djelovati na razvoj dječjih komunikacijskih kompetencija. Stručnjaci za dječji jezik otkrili su da emisije poput *Muppet showa*, *Ulice Sezam* i *Teletubbies*a koriste govor primjeren djeci, odnosno govor usmjeren na dijete (GUD). Taj govor upotrebljavaju i roditelji u interakciji sa svojom djecom. Na primjer, u *Teletubbiesima* glumci upotrebljavaju poznate riječi, ako se nađe nova riječ njezino je značenje objašnjeno, govor je spor i lagan, rečenice su jednostavne i slične govoru djece. Programi koji su na stranim jezicima i dijalektima također mogu poboljšati dječji jezični razvoj. Kada djeca čuju različite riječi i izgovor za isti predmet, događaj ili pojavu, osvješćuju komunikacijsku funkciju jezika (Apel i Masterson, 2004).

Televizijski i internetski sadržaji mogu imati i negativne učinke na jezični razvoj. Neki su istraživači otkrili da što više sati djeca provode gledajući televiziju, to su njihove jezične sposobnosti niže. Prema jednom istraživanju djeca koja su 15 minuta gledala razvojno primjerenije emisije imala su bolje jezične vještine od djece koja su duže gledala crtane filmove (Apel i Masterson, 2004). Na temelju toga može se zaključiti da pretjerano i neprimjerenog gledanje televizije može negativno utjecati na jezični razvoj, dok razvojno primjereni sadržaji mogu pomoći u učenju novih jezičnih vještina.

Od medija treba još spomenuti i videoigre i razne internetske sadržaje koji također mogu imati pozitivan ili negativan utjecaj na dječji jezični razvoj. Kvalitetno smišljene računalne jezične igre mogu pomoći djeci da usvoje nove riječi, povezuju riječi u rečenice, oblikuju priče. Međutim, računalne igre mogu i naštetiti djetetu pogotovo ako im posveti previše vremena jer ih to sprječava da razvijaju svoje društveno jezične vještine (Apel i Masterson, 2004). Roditelji bi se više trebali informirati o medijima i o njihovom utjecaju na dječji jezični razvoj. Na taj će način znati koliko i kako dopustiti djetetu da se njima koristi. Roditelji također moraju

procijeniti kvalitetu i razvojnu primjerenost sadržaja te zajedno s djecom koristiti medije kako bi mogli odgovarati na dječja pitanja i razgovarati s njima o sadržaju.

3.5. Odgojitelji

Petrović-Sočo (1997) navodi kako se uspostavljanje komunikacije između djeteta i odgojitelja temelji na stvaranju socio-emocionalne veze koja se svakodnevno razvija putem aktivnosti djeteta i odgojitelja. Također ističe da odgojitelj svakodnevne situacije prati primjerenim govornim izrazom, što djetetu omogućuje da ga postupno razumije. Prema Velički (2009), uloga odgojitelja jest da stvori okruženje u kojem će dijete moći nadograditi i propitkivati svoje znanje. Nadalje, mora znati koliko predznanje dijete ima jer će tada moći ponuditi poticaje koji bi pomogli u nadogradnji znanja. Komunikacija između odgojitelja i djeteta odvija se u svakom trenutku koji oni provode zajedno pa bi odgojitelj trebao preispitati vlastito ponašanje i govor. U radu s djecom mora dobro promisliti o primjerenosti govorno-jezičnih i književno-umjetničkih sadržaja koje će ponuditi djeci (Velički, 2009).

Odgojitelj bi trebao težiti reflektirajućoj komunikaciji jer tom vrstom komunikacije može shvatiti kakva je konverzacija potrebna pojedinom djetetu. Na taj način se između djeteta i odgojitelja stvara ravnopravan odnos i recipročna komunikacija. „Da bi se uspostavila verbalna komunikacija s djetetom i da bi se razumio njegov govor o predmetima i aktivnostima, koje se ne oslanjaju na neposredni kontekst, odgojitelj organizira različite situacije i kreira raznovrsne aktivnosti – od pričanja jednostavnih priča, razgledavanja slikovnica, do lutkarskih kratkih dramatizacija i igara scenskim lutkama” (Petrović-Sočo 1997: 12). U takvim situacijama odgojitelj treba kod djece stimulirati spontani govor. Treba naglasiti da je kod usvajanja govora bitna socijalna povratna informacija, a ona je takva da dijete izgovara rečenice gledajući kako će okolina reagirati. Povratna informacija jako je bitna u vrtiću gdje odgojitelj treba na dijete gledati kao na autonomnu osobu koja može izraziti svoje osjećaje, mišljenje, a on kao odrasla osoba ima odgovornost za razvitak kvalitetne komunikacije (Velički, 2009).

U predškolskim ustanovama aktivnosti s djecom trebale bi se organizirati tako da se one svakih 5 – 10 minuta mijenjaju. Da bi se kod djece potaknulo usvajanje jezika te stjecanje vještina slušanja, govorenja, čitanja i pisanja, potrebne su aktivnosti poput čitanja iz različitih izvora, razgovor o knjigama, likovima u pričama, povezivanje s priče s vlastitim životom (Šego, 2009).

3.6. Roditelji

U početku se pojam okoline najviše odnosi na majku koja nakon djetetova rođenja najviše vremena provodi s njime. Majka se obraća djetetu iako zna da ono ne razumije jezik. Ona to čini zato što smatra da putem međudjelovanja, odnosno koristeći djetetov plač, podrigivanje ili štucanje kao podražaj, brzo unaprjeđuje komunikaciju (Blaži, 1994). Kad dijete odašilje signale i majka na njih reagira, ono shvaća da može utjecati na socijalnu okolinu. Da bi usmjerilo pozornost na sebe koristi se vokalizacijom i gestikulacijom. Treba napomenuti kako majka pridaje značenja dječjoj vokalizaciji i glasovima te ponavlja riječi koje dijete izgovori da bi ono lakše usvojilo riječi (Petrović-Sočo, 1997). U literaturi se navodi da roditelji tijekom komunikacije s djecom koriste drugačiji govor od onog upućenog odraslima. Neke od karakteristika govora upućena djetetu jesu: kratke rečenice, više pitanja i imperativa, polagan govor, dodavanje izraza i pokreta značenju izgovorenih riječi, smirena intonacija, smanjeni rječnik poduprt kontekstom. Djeca svojim odgovorom (treptanjem, kimanjem glavom) šalju roditeljima povratnu informaciju te im tako pomažu da prilagode svoj govor (Blaži, 1994). Prema Magill-Evans i Harrison (1999) rane interakcije između roditelja i djeteta povezane su s razvojem receptivnog jezika u dobi od 18 mjeseci, no ne i ekspresivnoga.

Usvajanje govora i jezika povezano je sa sposobnošću slušanja, stoga roditelji trebaju djetetu omogućiti iskustvo slušanja u raznim situacijama, poput boravka u društvu odraslih, odlaska u dućan (slušanjem razgovora i sl.). Ističe se kako dijete treba zainteresirati za glazbu koja mu pomaže da nauči slušati. Igre za slušnu pažnju pomažu djetetu da razvije sposobnost razlikovanja zvukova na temelju njihovih akustičkih kvaliteta, glasovnu svijest, pravilno razumijevanje i percipiranje poruke sugovornika. Zato su igre poticanja izgovora glasova i slogova povezane s igrama koje potiču slušanje (Šego, 2009).

Brojna istraživanja bave se spolnim razlikama u komunikaciji s djecom. Lovas (2011) navodi da majke i očevi slično komuniciraju sa svojom djecom, no u nekim područjima vidljive su razlike. Leaper, Anderson, Sanders (1998) u svojem su istraživanju došli do zaključka da majke više razgovaraju s kćerima nego sa sinovima zbog čega su kćeri izložene većem jezičnom iskustvu. Prema Lanvers (2004), roditelji se razlikuju u stupnju iniciranja razgovora o nekoj temi. Očevi imaju duže monologe o nekoj temi, dok majke razgovaraju o temama koje su zanimljive djetetu. Neka istraživanja (Flippin i Crais, 2011; Leaper i sur., 1998; Rowe i sur., 2004) pokazala su kako očevi u razgovoru s djecom koriste raznolik rječnik, složeniji jezični model, apstraktne i rijetke riječi i upitne rečenice. Njihovo korištenje složenijega jezičnog modela od velike je važnosti u komunikacijskim ishodima u djece urednog jezičnog razvoja.

Očevi manje razgovaraju s mlađom djecom od majki, ali ulažu napor u kontroliranje situacije i usmjeravanje dječjeg ponašanja (Lovas, 2011). Prilikom učenja određenog ponašanja, očevi se koriste s puno riječi i iskaza sa svojim osmomjesečnim djetetom, a majke se koriste ponavljanjem. Također, očevi manje mijenjaju visinu glasa od majki. Blaži (1994) ističe da su očevi neka vrsta „jezičnog mosta” prema jezičnoj zajednici koja traži korištenje dekontekstualnog jezika te objašnjavanje zbog lošijeg razumijevanja dječjeg govora.

Obitelj je najprirodnija djetetova sredina i ima važnu ulogu u razvoju njegova govora. Tijekom ranoga jezičnog razvoja presudan je jezični poticaj koji dijete prima u obitelji. Ivšac (2003) navodi da roditelji moraju povećati učestalost dnevnih rutina u kojima je jasna komunikacijska svrha, provoditi vrijeme u interakciji u kojoj će slijediti interes djeteta i pripaziti na obilježja jezičnih poticaja koje djetetu upućuju. Prema Hameru (2012) roditelji mogu dječji jezični razvoj poticati razgovorom o prošlim događajima tako da u razgovor uključuju i dijete. Razgovorom o događajima iz prošlosti potiču se narativne vještine. Peterson, Jesso i McCabe (1999) navode neke strategije koje roditelji mogu koristiti za poticanje narativnih vještina:

- razgovarati o onome o čemu dijete želi
- odvojiti dovoljno vremena za razgovor
- postavljati pitanja
- slušati što dijete govori te poticati na daljnje pričanje
- poticati na proširivanje naracije

Apel i Masterson (2004) navode neke od načina poticanja jezičnog razvoja: razgovor tijekom presvlačenja, kupanja i hranjenja, čitanje slikovnica i knjiga te razgovor tijekom i nakon toga, igranje, postavljanje pitanja i sl.

Svakodnevna komunikacija i bavljenje djetetom ključni su za govorni razvoj djeteta ,a zdrava i pozitivna okolina najbolji je poticaj za korištenje i istraživanje naučenoga (Petrović-Sočo, 1997).

4. PRIKAZ ISTRAŽIVANJA

4.1 Metodologija istraživanja

Cilj istraživanja

Cilj istraživanja bio je utvrditi svjesnost roditelja o važnosti jezičnog razvoja djeteta i načinima njegova poticanja, kao i navike roditelja kod poticanja jezičnog razvoja djeteta. Provedenom anketom istraženo je u kojoj mjeri se roditelji slažu s tvrdnjama te učestalost navika poticanja jezičnog razvoja djeteta.

Sudionici istraživanja i postupak

Istraživanjem su obuhvaćeni roditelji djece rane i predškolske dobi. U istraživanju su sudjelovala 464 roditelja. Podaci su prikupljeni anonimnom anketom.

Istraživanje je provedeno od travnja do lipnja 2021. godine. Ispitanici su dobrovoljno i anonimno sudjelovali u istraživanju ispunjavanjem ankete putem interneta.

Mjerni instrument

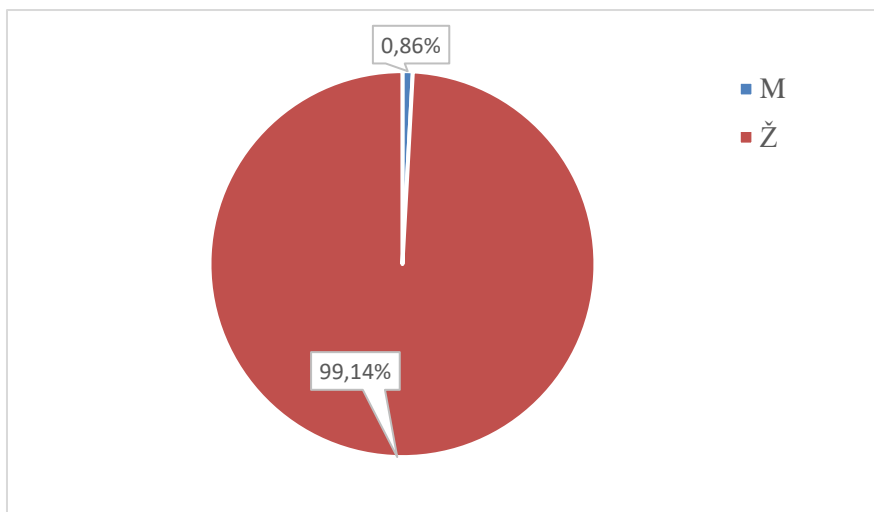
Anketu za roditelje izradila je autorica ovoga diplomskog rada za potrebe istraživanja. Anketa je izrađena za roditelje djece rane i predškolske dobi, a sastojala se od tri dijela. U prvom dijelu ankete od ispitanika su se tražili ovi podaci: spol, dob, stupanj obrazovanja, sastav obitelji u kojoj žive, broj djece u obitelji, koliko vremena u danu provode s djecom, smatraju li da kao roditelj imaju utjecaj na dječji jezični razvoj, a ako smatraju, na koji način potiču djetetov jezični razvoj.

Drugi dio se sastojao od 14 pitanja o navikama roditelja i njihove djece, a koje se tiču poticanja jezičnog razvoja. Učestalost je ispitana Likertovom skalom s pet stupnjeva (1 – nikad, 2 – rijetko, 3 – povremeno, 4 – često, 5 – uvijek).

Treći dio sastojao se od 14 tvrdnji na kojima je bilo potrebno označiti stupanj slaganja s tvrdnjom. Korištena je Likertova skala s pet stupnjeva (1 – u potpunosti se ne slažem, 2 – ne slažem se, 3 – niti se slažem niti ne slažem, 4 – slažem se, 5 – u potpunosti se slažem).

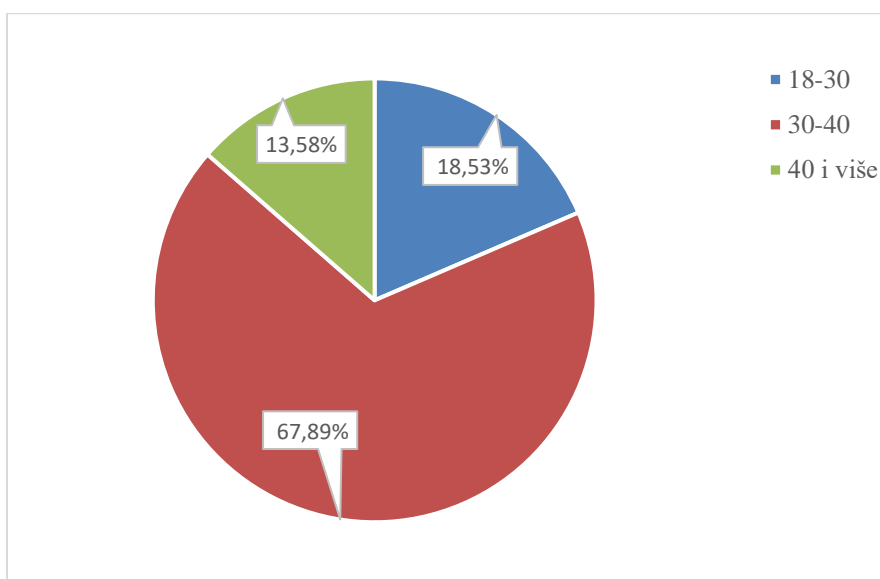
4.2. Rezultati i rasprava

Odlike ispitanika i njihovih obitelji

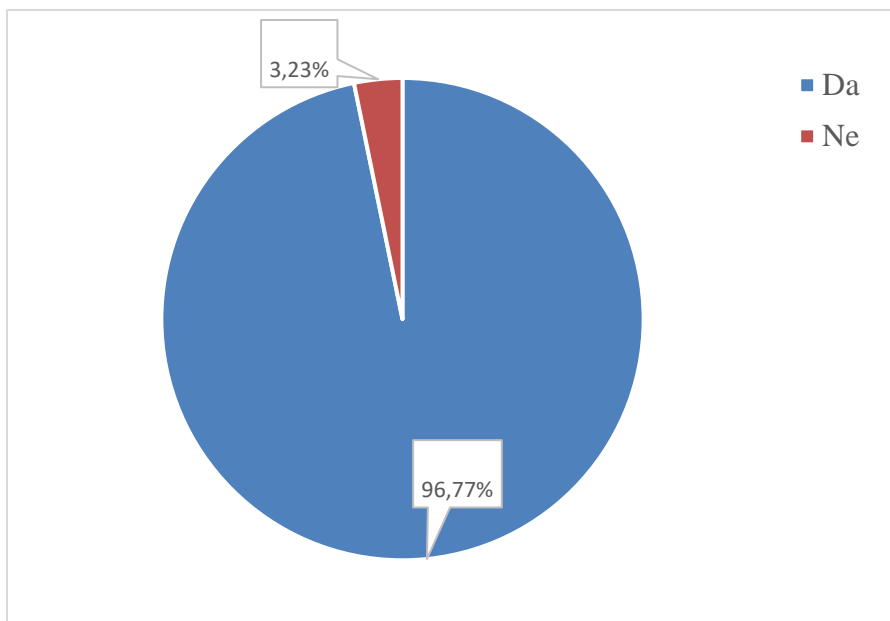
Graf 1. *Spol ispitanika*

U istraživanju je sudjelovalo 464 ispitanika, od čega je 460 žena (99,14%) i 4 muškaraca (0,86%), kako pokazuje graf 1.

Graf 3. *Dob ispitanika*

U istraživanju je sudjelovalo 67,89% ispitanika (N = 315) u dobi od 30 do 40 godina, zatim 18,53% (N = 86) u dobi od 18 do 30 godina i najmanje 13,58% (N = 63) u dobi od 40 i više godina, što je vidljivo na grafu 3.

Graf 7. *Smatrate li da imate utjecaj na dječji jezični razvoj?*

Na pitanje „Smatrate li da imate utjecaj na dječji jezični razvoj?“ 96,77% (N = 449) ispitanika je odgovorilo pozitivno, dok je 3,23% (N = 15) odgovorilo negativno.

Na koji način ispitanici potiču jezični razvoj svoje djece, koliko se često koriste tim poticajima i što misle o poticanju dječjeg jezičnog razvoja

Tablica 1. Najčešći načini roditeljskog poticanja dječjeg jezičnog razvoja

Razgovor s djetetom („Komunikacija“, „stalnim razgovorima..“, „Puno razgovaramo koristeći široki vokabular...“, „Samim pričanjem tj. razgovorom...“)
Čitanje slikovnica, priča („Citati od jaslca“, „ Čitanjem slikovnica...“, „...čitanjem puno knjiga od malena“)
Verbalno objašnjavanje svega što se događa („...sve se verbalno objašnjava...“)
Pravilni izgovor riječi pred djetetom („Pravilni izgovor pred djecom...“,
Pjevanje pjesmica, brojalica („...pjevanjem pjesmica...“, „pjesmica, izgovaranje brojalica...“)
Postavljanjem pitanja djetetu („...postavljanjem pitanja...“)
Izbjegavanje tepanja u govoru („Ne tepamo...“, „Puno pričamo bez tepanja za djecu“)

Roditelj je glavni model djetetu („Dijete uči slušajući govor roditelja...“, „Djeca oponašaju roditelje u svemu pa i u govoru i frazama.“, „Dijete od rođenja uči od roditelja. Na svom primjeru djeci dajete uvid u svijet u kojem žive. Prve riječi uče od roditelja...“)

Igranje („Poticati govor kroz igru...“, „kroz igru i dnevne situacije“)

Prema odgovorima istaknutim u tablici 1, možemo zaključiti da roditelji znaju i svjesni su na koje sve načine mogu poticati jezični razvoj svoje djece.

Tablica 2. Procjena roditelja o učestalosti navika poticanja jezičnog razvoja

Tvrdnja	Nikad	Rijetko	Povremeno	Često	Uvijek	M	SD
	%						
Razgovaram s djetetom tijekom čitanja	0,2	2,4	14,9	34,9	47,6	4,27	,816
Razgovaram s djetetom nakon čitanja	0	2,4	11,2	34,3	55,2	4,36	,774
Razgovaram s djetetom tijekom igre	0	0	5,0	21,6	73,5	4,69	,562
Učim pjesmice s djetetom	1,3	6,9	15,5	26,3	50,0	4,17	1,011
Razgovaram s djetetom tijekom gledanja televizije	1,5	6,9	26,5	38,6	26,4	3,82	,954
Dajem priliku djetetu da govori	0	0	1,5	16,6	81,9	4,80	,434
Potičem dijete na imenovanje predmeta	0	0,6	2,6	14,4	82,3	4,78	,510
Potičem dijete na imenovanje dijelova tijela	0	0,4	2,6	17,9	79,1	4,76	,512
Slijedim djetetovo vodstvo, odnosno razgovaram o onome o čemu dijete želi	0	0,6	4,3	37,7	57,3	4,52	,613
Objašnjavam djetetu sve što radim	0	1,7	15,5	44,4	38,4	4,19	,756

Ispravljam djetetov govor	3,7	6,5	27,8	29,7	32,3	3,81	1,074
Postavljam djetetu pitanja	0	0,2	3,7	34,5	61,6	4,58	,576
Tepam djetetu	39,0	30,0	20,3	6,5	4,3	2,07	1,112
U razgovoru s djetetom sve glasove i riječi izgovaram ispravno	0,2	0,4	9,3	26,7	63,4	4,53	,698

Tvrdnje su procjenjivane na Likertovoj skali od 5 stupnjeva, gdje 1 označava nikad, a 5 uvijek.

Za tvrdnju da razgovaraju s djetetom tijekom čitanja 47,6% roditelja odgovorilo je da to radi uvijek, 34,9% često, 14% ih to radi povremeno, dok je veoma mali postotak, odnosno njih 2,6% odgovorilo da to radi rijetko ili ne radi nikad. Njih 55,2% uvijek s djetetom razgovara nakon čitanja, 34,3% ih to čini često, 11,2% povremeno, a 2,4% rijetko.

Kod tvrdnje vezane uz razgovor roditelja s djetetom tijekom igre možemo primijetiti velik postotak (95,1%) roditelja koji su odgovorili da to rade uvijek ili često, dok niti jedan ispitanik nije odgovorio da to radi rijetko ili nikad. Šego (2009) navodi da je igra vrlo važna za djecu jer omogućuje poticanje djetetove mašte, fantazijskog mišljenja i komunikacije. Roditelji trebaju poticati igre vezane uz slušanje, govorenje i čitanje tako da djeca čuju jezik, prepoznaju slova, stvaraju zvukove. Igranje je prilika da se dijete izloži novim riječima, a ako je usmjerena na dijete može potaknuti korištenje riječi (Apel i Masterson, 2004).

Polovica ispitanika ovog istraživanja odgovorila je da uvijek s djetetom uči pjesmice, 26,3% to radi često, a samo 1,3% to ne radi nikad. Herljević (2007) ističe da pjesmice mogu pomoći u jezičnom razvoju jer djeca vole ritmičnost. Kod ponavljanja, dijete bez naprezanja i spontano uči ritmične pjesmice. Pjesmice omogućuju djeci da spontano usavrše izgovor, intonaciju, ritam i naglasak.

Na tvrdnju da razgovaraju s djetetom tijekom gledanja televizije tek 26,4% roditelja odgovorilo je da to radi uvijek, 26,5% povremeno, a 8,4% rijetko ili nikad. Roditelji bi i češće trebali razgovarati s djetetom tijekom gledanja televizije jer se u brojnim radovima ističe da iako postoje pozitivni utjecaji na dječji jezični razvoj postoje i negativni. Uloga roditelja je da kontroliraju sadržaj koji djeca gledaju i razgovaraju o njemu zato što će na taj način osim govora dijete razvijati i kritičko mišljenje.

Rezultat za tvrdnju koja se odnosi na davanje prilika djetetu da govori pokazuje da su roditelji vrlo svjesni važnosti toga i koliki utjecaj to ima na djetetov jezični razvoj, što pokazuje i srednja

vrijednost ($M = 4,80$, $SD = 0,434$).

Za tvrdnje koje se tiču poticanja djeteta na imenovanje predmeta i dijelova tijela, između 79% i 83% ispitanika odgovorilo je da to radi uvijek, između 14% i 17% roditelja to radi često. Za obje tvrdnje isti je postotak roditelja koji to rade povremeno, a ne treba zanemariti činjenicu da niti jedan roditelj nije odgovorio da to ne radi nikad.

Često ili uvijek razgovara s djetetom o onome o čemu ono želi čak 94,6% ispitanika, a 9,3% je onih koji to rade povremeno, dok je samo 0,6% onih koji to rade rijetko. Za odgovor nikad nije se odlučio niti jedan ispitanik. Njih 82,8% navelo je da uvijek ili često objašnjava djetetu sve što radi, dok 15,5% povremeno objašnjava djetetu sve što radi, a tek 1,7 to radi rijetko.

Što se tiče odgovora roditelja na tvrdnju da ispravljaju djetetov govor, pomalo iznenađuje da 61,9% njih to radi često ili uvijek, 27,8% je onih koji to rade povremeno, a 10,2% rijetko ili nikad. Rade (2005) navodi da roditelji ne bi trebali ispravljati malo dijete tijekom govora. Na njima je da budu kvalitetan uzor prema kojem će se dijete razvijati svoj govor i da daju djetetu vremena da istraži i usavrši svoj govor kako bi ga moglo pravilno koristiti u komunikaciji s okolinom.

Srednja vrijednost ($M = 4,58$, $SD = 0,576$) ukazuje na to da roditelji često ili uvijek djetetu postavljaju pitanja. Njih 3,9% to radi povremeno ili rijetko, dok niti jedan ispitanik nije odgovorio nikad. S obzirom na ovakav rezultat može se zaključiti da su roditelji svjesni kako je postavljanje pitanja jedno od važnijih aktivnosti za poticanje jezičnog razvoja kod djece.

Da nikad ili rijetko tepa djetetu odgovorilo je 69% ispitanika, 20,3% to čini povremeno, a 10,8% često ili uvijek. Šego (2009) ističe da djeca uče spontano i oponašanjem svoje okoline pa bi roditelji trebali paziti kako se izražavaju, izbjegavati neprimjerene riječi i tepanje.

Prema srednjoj vrijednosti ($M = 4,53$, $SD = 0,698$) možemo zaključiti da roditelji često ili uvijek tijekom razgovora s djetetom sve glasove i riječi izgovaraju ispravno. Njih 9,3% to radi povremeno, a tek je 0,6% onih koji to rade rijetko ili nikad.

Tablica 3. Mišljenja roditelja o poticanju dječjega jezičnog razvoja

Tvrdnja	U potpunosti se ne slažem	Ne slažem se	Niti se slažem, niti se ne slažem	Slažem se	U potpunosti se slažem	M	SD
	%						
S djetetom treba razgovarati od prvog dana	5,0	0,4	0,9	5,6	88,1	4,72	,918
Treba reagirati na zvukove koje dijete stvara	4,3	0,9	3,4	22,4	69,0	4,51	,943
Rutinske situacije, poput presvlačenja ili kupanja djeteta vrijedna su iskustva za učenje jezika	3,9	1,1	5,2	18,3	71,6	4,53	,941
Djetetu se treba osigurati poticajno okruženje s više govornih uzora	3,9	1,7	10,1	22,2	62,1	4,37	1,003
Govorom usmjerenim na dijete mogu se povećati prilike za primjerenu komunikaciju	3,9	0,9	3,2	22,6	69,4	4,53	,913
Kod poticanja djetetova jezičnog razvoja čitanje nema važnu ulogu	81,7	7,5	3,9	1,3	5,6	1,42	1,036
Čitanje je jednako vrijedno jezično iskustvo kao i pričanje.	4,5	1,5	4,3	16,8	72,8	4,52	,986
Kada dijete nešto krivo izgovori, to treba odmah ispraviti.	15,1	14,4	23,9	24,8	21,8	3,24	1,347
Nedostatak govorne stimulacije neće utjecati na djetetov jezični razvoj	61,6	22,4	7,5	3,4	5,0	1,68	1,083
Roditelj mora dijete podučavati jeziku	6,3	5,4	13,1	28,7	46,6	4,04	1,173
Na početku razvoja govora dijete ne treba opterećivati s teško shvatljivim i za izgovor kompliciranim riječima	11,4	12,9	22,8	25,6	27,2	3,44	1,318
Nestrpljivost i odbacivanje djetetovih govornih pokušaja mogu dovesti do toga da se dijete prestane truditi	5,2	5,2	9,1	30,0	50,6	4,16	1,117
Dijete treba izložiti glazbi, govoru i razgovoru jer su oni važni za poticanje govornih sposobnosti	4,1	1,3	2,8	13,1	78,7	4,61	,930

Tvrdnje su procjenjivane na Likertovoj skali od 5 stupnjeva, gdje je 1 označavalo potpuno neslaganje s tvrdnjom, a broj 5 potpuno slaganje s navedenom tvrdnjom.

S tvrdnjom da s djetetom treba razgovarati od prvog dana slaže se ili u potpunosti slaže 93,7%

roditelja, što ukazuje na to da su roditelji svjesni važnosti svakodnevne komunikacije s djetetom bez obzira na njegovu dob. To se može vidjeti i iz malog postotka ljudi (5,4%) koji se ne slažu ili u potpunosti ne slažu s tom tvrdnjom. Da je razgovor s djetetom od prvog dana bitan ukazuje nam i srednja vrijednost ($M = 4,72$, $SD = 0,918$).

Na tvrdnju da treba reagirati na zvukove koje dijete stvara 81,4% ispitanika odgovorilo je da se slaže ili u potpunosti slaže, dok je 3,4% ispitanika odgovorilo da se niti slažu niti ne slažu.

S tvrdnjom da su rutinske situacije poput presvlačenja ili kupanja vrijedna iskustva za učenje jezika 89,9% ispitanika slaže se ili u potpunosti slaže. Od 464 ispitanika 5% se ne slaže ili u potpunosti ne slaže s tom tvrdnjom, a 5,2% je neodlučno, odnosno niti se slaže niti ne slaže. Apel i Masterson (2004) navode da su rutinske situacije poput ovih zapravo odlično iskustvo učenja za dijete. Kad roditelj tijekom presvlačenja djetetu govori na primjer: „Prvo stavljamo ovu ručicu u rukav. Onda stavljamo ovu.” na početku će dijete čuti samo dugi lanac glasova, no kad čuje isti način govora praćen istim radnjama prepoznavat će koje riječi idu s kojim predmetom ili radnjom. To vrijedi i za situacije kupanja ili hranjenja.

S tvrdnjom da djetetu treba osigurati poticajno okruženje s više govornih izvora slaže se ili u potpunosti slaže 84,3% ispitanika, dok se čak 10,1% niti slaže niti ne slaže.

Ispitujući slaganje s tvrdnjom kako se govorom usmjerenim na dijete mogu povećati prilike za primjerenu komunikaciju, dobiveno je da se čak 92% ispitanika slaže ili u potpunosti slaže. 4,8% ispitanika se ne slaže ili u potpunosti ne slaže s tom tvrdnjom, dok je njih 3,2% odgovorilo da se niti slaže niti ne slaže. GUD je govor koji ima poseban ritam, muzikalnost, ton viši od uobičajenog, a promjena visine glasa je češća nego u običnom govoru. Također, GUD je sporiji od običnoga govora kao da govornik zna da djetetu treba malo duže da shvati informaciju. Neka su istraživanja otkrila da bebe čije majke upotrebljavaju GUD imaju bogati rječnik te gramatički pravilniji govor (Apel i Masterson, 2004).

S tvrdnjom da kod poticanja djetetovog jezičnog razvoja čitanje nema važnu ulogu ne slaže se ili u potpunosti ne slaže 89,2% ispitanika, njih 6,9% se slaže ili u potpunosti slaže, a 3,9% se niti slaže niti ne slaže.

Na tvrdnju da je čitanje jednako vrijedno jezično iskustvo kao i pričanje 89,6% ispitanika odgovorilo je da se slaže ili u potpunosti slaže, a 6% da se ne slaže ili u potpunosti ne slaže. Čitanje s djetetom i djetetu potiče razvoj govora, ali i misaoni razvoj. Ono tako razvija opažanje, uspoređivanje, sažimanje, kritičko promišljanje te primjenu naučenog. Mnoga ispitivanja

pokazuju da glasno čitanje djeci povećava rječnik i razumijevanje, stimulira maštu, potiče i emocionalni razvoj te zbližava djecu i roditelje (Diamond i Hopson, 2006). Na početku knjige za dijete moraju biti jednostavne, moraju omogućiti imenovanje predmeta i radnji koje dijete poznaje. Tijekom čitanja treba se razgovarati o onome što se vidi u knjizi te pokazati prstom na to. Čitanje knjiga koje nisu više slikovnice pomaže djetetu da poveća razumijevanje kompleksnijih rečenica te da informacije složi u vremenskom redosljedu (Apel i Masterson). Posokhova (2008) navodi da bi tijekom čitanja bilo dobro prekinuti dijete te ga pitati za mišljenje i razgovarati s njim o onome što je pročitano.

S tvrdnjom da kada dijete nešto krivo izgovori to treba odmah ispraviti slaže se ili u potpunosti slaže 46,6%. Međutim, nije zanemariva činjenica da se čak 23,9% ispitanika niti slaže niti ne slaže, a njih 29,5% se ne slaže ili u potpunosti ne slaže s tom tvrdnjom.

Srednja vrijednost ($M = 1,68$, $SD = 1,083$) upućuje na to da se roditelji ne slažu ili u potpunosti ne slažu s tvrdnjom da nedostatak govorne stimulacije neće utjecati na dječji jezični razvoj. Einon (2005) istaknuo je da dijete koje raste bez roditeljske brige, odnosno u nepoticačnoj okolini, zaostaje u govornom razvoju. Ako dijete nema poticajnu okolinu, pravilne govorne modele koje može slušati i s kojima može komunicirati izloženo je riziku da će imati poteškoća u školi i učenju (Šego, 2009). Prema istraživanju Cole (2008) djeca postižu višu jezičnu razinu ako roditelji sudjeluju u njihovom razvoju jezika i ako im nude prave poticaje.

S tvrdnjom da roditelj mora dijete podučavati jeziku slaže se ili u potpunosti slaže 75,3% roditelja, njih 13,1% se niti slaže niti ne slaže dok se samo 11,7% roditelja ne slaže ili u potpunosti ne slaže s tom tvrdnjom. Jasno je (usp. Apel i Masterson (2004) da se dijete ne podučava jeziku, već da ono njime spontano ovladava, usvaja ga, živeći u govorećoj okolini. Roditelji moraju u razgovoru sa svojim djetetom koristiti riječi i rečenice za opisivanje onog što se upravo događa oko djeteta. Ipak, prema nalazima ovog ispitivanja, izgleda da je manjina roditelja toga svjesna.

Ispitujući slaganje s tvrdnjom da na početku razvoja govora dijete ne treba opterećivati s teško shvatljivim i za izgovor kompliciranim riječima, dobiveno je da se 52,8% roditelja slaže ili u potpunosti slaže s time. Treba istaknuti da se čak 22,8% niti slaže niti ne slaže s tom tvrdnjom, a njih 24,3% ne slaže ili u potpunosti ne slaže.

Srednja vrijednost ($M = 4,16$; $SD = 1,117$) upućuje na to da se većina ispitanika slaže s tvrdnjom da nestrpljivost i odbacivanje djetetovih govornih pokušaja mogu dovesti do toga da

se dijete prestane truditi.

S tvrdnjom da dijete treba izložiti glazbi, govoru i razgovoru jer su oni važni za poticanje govornih sposobnosti slaže se ili u potpunosti slaže 91,8% roditelja, 2,8% se niti slaže niti ne slaže, a tek 5,4% se ne slaže ili u potpunosti ne slaže. U radu je već spomenuto koliko su govor, razgovor i glazba važni za poticanje govornih sposobnosti, no treba još jedanput istaknuti važnost glazbe. Prema Šego (2009) za razvoj govora važan je razvoj slušanja. Roditelji trebaju djetetu omogućiti što više iskustva slušanja izlaganjem raznim vrstama kvalitetne glazbe ili u prirodi slušajući zvukove koji nas okružuju.

Nalaze ovoga istraživanja moguće je usporediti s drugim istraživanjima koja su također htjela vidjeti koliko su roditelji svjesni svoje uloge u dječjem jezičnom razvoju. Thomas, Baby, Pious i Santhmayor (2019) proveli su istraživanje o svjesnosti roditelja o važnosti interakcije roditelja i djeteta za jezični razvoj. Rezultati su pokazali da je većina roditelja svjesna važnosti interakcije roditelja s djetetom za razvoj jezika kod djece. Studijom koju su proveli Niever, Van Egreen i Pollard (2010) ističe se da je interakcija roditelj – dijete bitna za pozitivno roditeljsko ponašanje te ishode djeteta, a to je moguće ako su roditelji svjesni toga. Safwat i Sheikhany (2014) proveli su istraživanje čiji su rezultati pokazali da je interakcija roditelj – dijete vrlo važna za dječji jezični razvoj.

5. ZAKLJUČAK

U ovom radu nastojale su se spoznati navike roditelja kod poticanja jezičnog razvoja djece te njihovi stavovi, odnosno svjesnost o važnosti dječjega jezičnog razvoja i načinima njegova poticanja. Analizom dobivenih rezultata utvrđeno je da roditelji potiču dječji jezični razvoj tako da za dijete stvaraju poticajnu okolinu, tako da potiču razgovor, postavljaju pitanja, daju djetetu priliku da govori te pokušavaju biti dobar govorni model. Također je vidljivo da su roditelji svjesni koliko je jezični razvoj bitan i da je pritom presudna njihova uloga kao djetetove prve okoline jer su oni ti koji stvaraju poticajno okruženje i pružaju podršku.

Iz analize rezultata o učestalosti navika roditelja u poticanju jezičnog razvoja vidljivo je da većina njih uvijek razgovara s djetetom tijekom i nakon čitanja, razgovara s djetetom tijekom igre, uči pjesmice, daje priliku djetetu da govori i razgovara o onome o čemu dijete želi, potiče dijete na imenovanje predmeta i dijelova tijela, postavlja djetetu pitanja te tijekom razgovora sve riječi i glasove izgovara ispravno. Vidljivo je i da roditelji često razgovaraju s djetetom tijekom gledanja televizije te mu objašnjavaju sve što rade.

Analizom mišljenja roditelja o poticanju dječjega jezičnog razvoja vidljivo je da se većina roditelja u potpunosti slaže da s djetetom treba razgovarati od prvog dana, da treba reagirati na zvukove koje dijete stvara, da su rutinske situacije vrijedna iskustva za učenje jezika, da treba osigurati poticajno okruženje s više govornih uzora te da se uz pomoć GUD-a mogu povećati prilike za primjerenu komunikaciju. Također se u potpunosti slažu da je čitanje jednako vrijedno iskustvo kao i pričanje te da ima važnu ulogu u poticanju jezičnog razvoja, da nestrpljivost i odbacivanje djetetovih govornih pokušaja mogu dovesti do toga da se dijete prestane truditi i da dijete treba izložiti glazbi, govoru i razgovoru jer su oni važni za poticanje govornih sposobnosti.

Nalazi ovog istraživanja potvrđuju ono što je utvrđeno sličnim istraživanjima (Thomasa i sur., 2019; Safwat i Sheikhan, 2014; Niever i sur., 2010), a to je da roditelji većinom znaju o načinima poticanja dječjega jezičnog razvoja i da se njma koriste. Također, da su većinom svjesni važnosti poticanja dječjega jezičnog razvoja i svoje uloge u tom procesu. Pokazalo se da ima elemenata o kojima roditelji ne znaju dovoljno, poput toga da djecu ne treba ispravljati u jezičnim propustima, da ih nije potrebno podučavati jeziku i opterećivati s teško shvatljivim i za izgovor kompliciranim riječima.

LITERATURA

Andrešić, D., Benc Štuka, N., Gugo Crevar, N., Ivanković, I., Mance V., Mesec, I., Tambić, M. (2009). *Najčešći poremećaji jezičnogovorne komunikacije djece predškolske dobi, Priručnik za roditelje, odgojitelje, pedijatre i sve koji prate razvoj djece*. Zagreb: Hrvatsko logopedsko društvo, Sekcija predškolskih logopeda grada Zagreba.

Apel, K., Masterson, J. (2004). *Jezik i govor od rođenja do 6. godine (od glasanja i prvih riječi do početne pismenosti – potpuni vodič za roditelje i odgojitelje)*. Lekenik. Ostvarenje d.o.o.

Basit, T.N., Hughes, A., Iqbal, Z., Cooper, J. (2015): The influence of socio-economic status and ethnicity on speech and language development. *International Journal of Early Years Education*, 23, 115-133.

Berglund, E., Eriksson, M., Westerlund, M. (2005): Communicative skills in relation to gender, birth order, childcare and socioeconomic status in 18-month-old children. *Scandinavian Journal of Psychology*, 46, 485-491.

Berk, L. E. (2008). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Blaži, D. (1994). Utjecaj okoline na razvoj govora u djece. *Defektologija*, 30 (2), 153-160 https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=160029 (Preuzeto: 21.7.2021)

Bornstein, M.H., Cote, L.R. (2005): Expressive Vocabulary in Language Learners From Two Ecological Settings in Three Language Communities. *Infancy*, 7, 299-316.

Cole, M. (2008). *The importance of parental involvement in language acquisition and activities and techniques to enhance the home-school connection*. Independent Studies and Capstones. Paper 347

Diamond, M., Hopson, J. (2006). *Čarobno drveće uma. Kako razvijati inteligenciju, kreativnost i zdrave emocije vašeg djeteta od rođenja do adolescencije*. Lekenik: Ostvarenje

Erikson, M. (2006): Sex differences in language development as a topic for cross-cultural comparisons. *Proceedings from the First European Network Meeting on the Communicative Development Inventories* (str. 103-114), Eriksson, M. (ur.), 24.-28.5.2006. Dubrovnik

Fekonja-Peklaj, U., Marjanovič-Umek, Lj. (2011). Family literacy environment and parental education relation to different measures of child's language. *Suvremena psihologija* 14 (1), 57-

73.

Filippin, M., Crais, E.R. (2011): The need for more effective father involvement in early autism intervention: A systematic review and recommendations. *Journal of Early Intervention*, 33, 1, 24-50.

Friederici, A. D., Pannenkamp, A., Partsch, C. J., Ulmen, U., Oehler, K., Schmutzler, R., Hesse, V. (2008): Sex hormone testosterone affects language organization in the infant brain. *Cognitive Neuroscience and Neuropsychology*, 19, 283-286

Frota, S., Butler, J., Correia, S., Severino, C., Vicente, S., Vigario, M. (2016): Infant communicative development assessed with the European Portuguese MacArthur-Bates Communicative Development Inventories short forms. *First Language*, 36, 525-545.

Hamer, C. (2012): NTC Research overview: Parent-child communication is important from birth, NTC's journal on preparing parents from birth and early parenthood.

Hart, B., Risley, T. R. (1995). *Meaningful differences in the everyday experience of young American children*. Baltimore: Paul H Brookes Publishing

Henrichs, J., Rescorla, L., Schenk, J. J., Schmidt, H. G., Jaddoe, V. W. V., Hofman, A., Raat, H., Verhulst, F. C., Tiemeier, H. (2011): Examining Continuity of Early Expressive Vocabulary Development: The Generation R Study. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 54, 854-869

Herljević, I., Posokhova, I. (2002). *Govor, ritam, pokret*. Lekenik: Ostvarenje

Hoff, E. (2009). *Language development*. Wadsworth: Cengage Learning

Hoff, E. (2003): The Specificity of Environmental Influence: Socioeconomic Status Affects Early Vocabulary Development Via Maternal Speech. *Child Development*, 74, 1368-1378.

Huttenlocher, J., Waterfall, H., Vasilyeva, M., Vevea, J., Hedges, L. V. (2010): Sources of variability in children's language growth. *Cognitive Psychology*, 61, 343-365.

Ivšac, P. (2003): Rani komunikacijski razvoj. U Ljubešić M. (ur.): *Biti roditelj: model dijagnostičko-savjetodavnog praćenja ranoga razvoja dječjeg razvoja i podrške obitelji s malom djecom*. (str. 85-104). Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, ministarstva i mladeži.

Kern, S., Gayraud, (2006): French CDI "words and sentences" to assess early vocabulary and

morphosyntax of preterm and full-term two years old children. Proceedings from the First European Network Meeting on the Communicative Development Inventories (str. 62-75), Eriksson, M. (ur.), 24.-28.5.2006. Dubrovnik

Kovačević, M., Kraljević, J., Ceganec, M. (2006): Sex differences in lexical and grammatical development in Croatian. Proceedings from the First European Network Meeting on the Communicative Development Inventories (str. 5-16), Eriksson, M. (ur.), 24.-28.5.2006. Dubrovnik

Lanvers, U. (2004): Gender in discourse behavior in parent-child dyads: a literature review. *Child: Care, Health & Development*, 30, 5, 481-493.

Largo, H. R. (2013). *Sretno djetinjstvo*. Zagreb: Mozaik knjiga

Lee, V. E., Burkam, D. T. (2002). *Inequality at the starting gate: Social background differences in achievement as children begin school*. Washington, DC: Economic Policy Institute.

Leaper, C., Anderson, K. J., & Sanders, P. (1998). Moderators of gender effects on parents' talk to their children: A meta-analysis. *Developmental Psychology*, 34(1), 3-27.

Luijk, M. P. C. M., Linting, M., Henrichs, J., Herba, C. M., Verhage, M. L., Schenk, J. J., Arends, L. R., Raat, H., Jaddoe, V. W. V., Hofman, A., Verhulst, F. C., Tiemeier, H., Van IJzendoorn, M. H. (2015). Hours in non-parental child care are related to language development in a longitudinal cohort study. *Child: care, health and development*. doi:10.1111/cch.12238

Magill-Evans, Y., Harrison, M. J. (1999): Parent-child interactions and development of toddlers born preterm. *Western Journal of Nursing Research*, 21, 3, 292-312.

Nelson, K. E., Welsh, J. A., Vance Trup, E. M., Greenberg, M. T. (2011). Language delays of impoverished preschool children in relation to early academic and emotion recognition skills. *First Language*, 31, 164-194.

Olafsen, K. S., Ronning, J. A., Kaaresen, P. I., Ulvund, S. E., Handegard, B. J., Dahl, L. B. (2006). Joint attention in term and preterm infants at 12 months corrected age: The significance of gender and intervention based on a randomized controlled trial. *Infant Behavior and Development*, 29, 554-563.

Pavličević-Franić, D. (2005). *Komunikacijom do gramatike. Razvoj komunikacijske kompetencije u ranome razdoblju usvajanja jezika*. Zagreb: Alfa.

Peterson, C., Jesso, B., McCabe, A. (1999): Encouraging narratives in preschoolers: an intervention study. *Journal of Child Language*, 26, 49-67.

Petrović-Sočo, B. (1997). *Dijete, odgajatelj i slikovnica*. Zagreb: Alinea

Posokhova, Ilona. (2008). *Zabavan jezik u slikama i igrama 1-2*. Zagreb: Planet Zoe.

Prebeg-Vilke, M. (1991). *Vaše dijete i jezik*. Materinski, drugi i strani jezik, Zagreb: Školska knjiga.

Rade, R. (2005). *Poticanje ranog govorno-jezičnog razvoja*. Zagreb: FoMa

Safwat, R.F., Sheikhany, A.R. (2014). Effect of parent interaction on language development in children. *The Egyptian Journal of Otolaryngology*, 30 (3), 255.

Srebačić, I., Matić, A., Čačko, S., Jurjević, J., Ćurić, M. i Brdarić, B. (2015). Socioekonomska obilježja i jezične sposobnosti djece iz ruralnih sredina uključene u predškolski program. *Logopedija*, 5 (2), 1-9.

Stolarova, M., , Briemann, A. A Wolf, C., Rinker, T., Burke, T., Baayen. H. (2016). Early Vocabulary in Relation to Gender, Bilingualism, Type and Duration of Childcare. *Advances in Cognitive Psychology*, 12 (3), 130-144.

Starc, B., Čudina Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B., Letica, M., (2004). *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi, Priručnik za odgojitelje, roditelje i sve koji odgajaju djecu predškolske dobi*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga

Szagan, G., Stumper, B., Schramm, S.A. (2006): Development of vocabulary and grammar in young German-speaking children assessed with a German language development inventory. *First Language*, 26 (3), 259-280

Šego, J. (2009). Utjecaj okoline na govorno-komunikacijsku kompetenciju djece; jezične igre kao poticaj dječjem govornom razvoju. *Govor*, 26 (2), 119-149.

Šimić Šašić, S., Klarin, M., Proroković, A. (2011). Socioekonomske prilike obitelji i kvaliteta obiteljske interakcije kao prediktori školskog uspjeha srednjoškolaca u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Makedoniji. *Ljetopis socijalnog rada*, 18 (1), 31 -62.

Thomas, N., Baby, C., John O., P., Santhmayor, C. (2019). Parents awareness of the importance of parent-child interaction for language development. *Global scientific journals*, 7 (10), 1650-

1671.

Velički, V. (2009). Poticanje govora u kontekstu zadovoljenja dječjih potreba u suvremenom dječjem vrtiću. *Metodika*, 10 (18). 80–91.

Vrsaljko, S. i Paleka, P. (2018). Pregled ranoga govorno-jezičnoga razvoja. *Magistra Iadertina*, 13 (1), 139-159

IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA

Izjavljujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istog nisam koristio drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)